

Przedmowa

Klauzula porządku publicznego jest pojęciem normatywnym, uregulowanym w Kodeksie postępowania cywilnego. Ze względu na swoje funkcje oraz zastosowanie posiada ona fundamentalne znaczenie dla postępowań o uznanie i stwierdzenie wykonalności wyroku sądu polubownego lub ugody przed nim zawartej (w dalszej części niniejszej rozprawy: postępowań o uznanie i/lub/albo stwierdzenie wykonalności wyroku sądu polubownego) oraz postępowań ze skargi o uchylenie wyroku sądu arbitrażowego. Ponadto klauzula wskazuje arbitrom na co zwrócić uwagę, żeby zarówno postępowania przed sądami arbitrażowymi, jak i wydane przez nie orzeczenia, były niesprzeczne z porządkami publicznymi siedzib arbitrażu oraz miejsc, w których orzeczenia te mają zostać uznane lub wykonane, bądź w których będą rozpatrywane skargi o uchylenie wyroku sądu arbitrażowego.

Zarówno w doktrynie, jak też w praktyce arbitrażu handlowego, odnośnie do klauzuli porządku publicznego powzięto szereg wątpliwości dotyczących jej uregulowania oraz posługiwania się tą instytucją prawną [mianowicie co do zgodności ze stanem faktycznym oraz stanem prawnym a klauzulą porządku publicznego, uzasadnień orzeczeń sądów arbitrażowych jako elementów podlegających kontroli klauzuli porządku publicznego, a przede wszystkim przedmiotu ochrony (treści klauzuli materialnego porządku publicznego w arbitrażu handlowym oraz treści klauzuli procesowego porządku publicznego w arbitrażu handlowym)], zarówno *de lege lata*, jak i *de lege ferenda*.

W polskiej literaturze przedmiotu można dostrzec pogląd, zgodnie z którym polska doktryna poświęca zbyt mało miejsca klauzuli porządku publicznego¹, a w szczególności klauzuli procesowego porządku publicznego.

W dorobku polskiej nauki na moment sporządzania niniejszej rozprawy doktorskiej nie istnieje monografia zajmująca się materią klauzuli procesowego porządku publicznego w arbitrażu handlowym. Nawet w nauce zagranicznej tematowi temu jest poświęcana najwyżej jedna jednostka redakcyjna w ramach ogólniejszych monografii. Tym samym praca ta w myśl zasady *natura horret vacuum* (natura nie znosi próżni) ma za zadanie zapełnić wyżej opisaną lukę w polskim arbitrażu handlowym, a poprzez materiał prawnoporównawczy ma aspirację do zapełnienia jej również na gruncie nauki pozostałych systemów prawnych omówionych w niniejszej rozprawie.

¹ N. Rycko, Stosowanie klauzuli porządku publicznego przez Polski Sąd Państwowy w sprawach dotyczących arbitrażu, Prace laureatów konkursu na najlepszą pracę magisterską dotyczącą problemów sądownictwa polubownego i mediacji im. prof. dra hab. Jerzego Jakubowskiego. Edycja Piąta, Warszawa 2012, s. 204.

Zapełnienie tej luki ma na celu nie tylko wnieść istotne, nowe treści do rozwoju nauki, ale również ustrzec uczestników postępowania przed sądem polubownym oraz samych arbitrów przed naruszeniem klauzuli porządku publicznego, jak też wskazać sędziom sądów powszechnych orzekającym w sprawach o uznanie i stwierdzenie wykonalności wyroku sądu polubownego lub ugody przed nim zawartej oraz postępowania ze skargi o uchylenie wyroku sądu arbitrażowego katalogów klauzul porządku publicznego, a w szczególności klauzuli procesowego porządku publicznego. Jest to bardzo istotne, w szczególności biorąc pod uwagę fakt, że w polskim systemie prawnym istniejące przesłanki odmowy uznania i stwierdzenia wykonalności wyroku sądu arbitrażowego oraz uchylenia wyroku sądu arbitrażowego różnią się od przesłanek w pozostałych systemach prawnych, co z kolei nasuwa pytanie o zasadność obecnego rozwiązania i próby wyciągnięcia wniosków *de lege ferenda*, umożliwiających właściwą interpretację oraz zastosowanie klauzuli porządku publicznego w postępowaniu arbitrażowym, a właściwie postarbitrażowym.

Polski system prawny nie funkcjonuje w próżni ani w odseparowaniu od pozostałych systemów prawnych. Na klauzulę procesowego porządku publicznego należy spojrzeć przez pryzmat innych systemów prawnych (Rozdział II. Klauzula procesowego porządku publicznego w innych systemach prawnych), w szczególności norm *soft law*² tworzonych przez UNCITRAL, oraz napełnić ją treścią zarówno wynikającą z orzecznictwa sądów tychże systemów prawnych, jak i sądów polskich (Rozdział III. Treść klauzuli procesowego porządku publicznego w arbitrażu handlowym na gruncie orzecznictwa sądów polskich). Wpływ zagranicznego dorobku zarówno doktryny, jak i orzecznictwa jest nie do przecenienia w całym arbitrażu handlowym, a w szczególności w odniesieniu do materii klauzuli procesowego porządku publicznego. Także polska literatura traktuje o klauzuli porządku publicznego w innych systemach prawnych, a jej pozycje zostały, obok pochodzących z danego systemu pozycji zagranicznych, także wzięte pod uwagę w trakcie przygotowywania niniejszej rozprawy. Należy jednak zaznaczyć, że dorobek orzecznictwa w innych systemach prawnych, które zaczerpnąłem z zagranicznej i polskiej literatury przedmiotu (nie negując istnienia procesowego porządku publicznego), wskazuje zdecydowanie na naruszenia prawa materialnego jako tego, które stanowi przyczynę odmowy uznania i stwierdzenia wykonalności wyroku sądu arbitrażowego oraz uchylenia wyroku sądu arbitrażowego. Sytuacja ta tym bardziej uzasadnia konieczność poruszenia tematu objętego niniejszą rozprawą oraz szukania desygnatów tego pojęcia także w innych systemach prawnych.

Sąd powszechny, który rozstrzyga o zasadności zastosowania klauzuli porządku publicznego, jako pierwszy wkracza na pewny obszar. Następnie kolejny sąd państwowy,

² W znaczeniu prawa pozakonwencyjnego kreowanego przez organizacje międzynarodowe, a w przeciwieństwie do *lex mercatoriae* w znaczeniu wąskim (ściśłym), obejmującego prawo zwyczajowe oraz *lex mercatoriae* w znaczeniu szerokim obejmującego również akty legislacji międzynarodowej; tak B. Fuchs, *Lex mercatoria w międzynarodowym obrocie handlowym*, Kraków 2000, s. 56–57.

mający podobną sprawę, znów wkracza na ten obszar. Sytuacja jest skomplikowana, gdy ma on do dyspozycji jedynie wcześniejsze orzeczenie, natomiast brak jest reakcji doktryny. Stąd wynika zadanie nauki, żeby odnieść się krytycznie albo aprobująco do orzecznictwa³.

W celu zmiany zaistniałego stanu postaram się podjąć próbę określenia klauzuli procesowego porządku publicznego w polskim postępowaniu arbitrażowym. Na uwagę zasługuje fakt, że wśród orzeczeń kształtujących pojęcie klauzuli porządku publicznego w polskim postępowaniu arbitrażowym, a zarazem nadających mu treści, dużą rolę pełni orzecznictwo, nie tylko SN, ale również sądów apelacyjnych. Należy jednak zaznaczyć, że nie mam wpływu na stany faktyczne i treść orzeczeń dotąd zapadłych, przy zachowaniu nadziei, że niniejsza rozprawa będzie pomocna dla sądów w wydawaniu przyszłych judykatów.

Niniejszą dysertację podzieliłem na trzy Rozdziały, które z kolei dzielą się na Paragrafy. Rozdziały poprzedzone są Przedmową, Wykazem skrótów, Wykazem literatury, Wykazem aktów normatywnych oraz Wykazem orzecznictwa, natomiast są zwieńczone Zakończeniem.

W swej pracy posłużyłem się następującymi metodami badawczymi: dogmatyczną, prawnoporównawczą oraz empiryczną. Każdemu z Rozdziałów odpowiada dana metoda badawcza, tj.: Rozdziałowi I – metoda dogmatyczna, Rozdziałowi II – metoda prawnoporównawcza, natomiast Rozdziałowi III – metoda empiryczna. W każdym z Rozdziałów nadto przewija się metoda historyczna, szczególnie uwypuklona w § 2. Zarys historyczny klauzuli porządku publicznego w Rozdziale I. Metody te umożliwią mi określenie pojęcia i treści klauzuli procesowego porządku publicznego w arbitrażu handlowym w prawie polskim.

Rozdział I. Zagadnienia pojęciowe jest częścią dogmatyczną niniejszej rozprawy, dotyczącą kwestii ogólnych, samej istoty klauzuli procesowego porządku publicznego. Ma ona stanowić bazę dla kolejnych rozważań, gdyż całościowe zrozumienie danej instytucji prawnej, a w tym przypadku pojęcia oraz treści klauzuli procesowego porządku publicznego w arbitrażu handlowym, z reguły jest możliwe dzięki odgraniczeniu jej od innych podobnych kategorii prawnych, a także poprzez skorzystanie z dorobku innych dziedzin prawa, tj. prawa prywatnego międzynarodowego (będącego prekursorem kształtowania się klauzuli porządku publicznego w arbitrażu handlowym) oraz międzynarodowego postępowania cywilnego, a także stanowi próbę sformułowania definicji klauzuli procesowego porządku publicznego w arbitrażu handlowym.

Rozdział II. Klauzula procesowego porządku publicznego w innych systemach prawnych, omawiający klauzulę procesowego porządku publicznego w regulacjach zagranicznych i w regulacjach międzynarodowych, ma na celu wykorzystanie wyciągniętych z niej wniosków w Rozdziale III, dotyczącym polskiego orzecznictwa w zakre-

³ K. Weitz, Klauzula porządku publicznego jako podstawa uchylenia wyroku sądu polubownego na tle praktyki sądów – Public policy as a ground for setting aside of an arbitral award in court practice, BA 2010, Nr 1(13), s. 37.

się stosowania tej instytucji prawnej oraz w weryfikacji postawionej przede mną tezy w świetle prawnoporównawczym. Obejmuje ona wszystkie wiodące zagraniczne systemy prawne oraz regulacje międzynarodowe w zakresie arbitrażu handlowego, gdyż ograniczenie się tylko do polskiego systemu prawnego mogłoby wypaczyć obraz pojęcia i treści klauzuli procesowego porządku publicznego w arbitrażu handlowym. Stąd niezbędne jest sięgnięcie do systemu germańskiego (prawa niemieckiego), systemu *common law* (prawa angielskiego oraz prawa amerykańskiego), systemu rzymskiego (prawa francuskiego), systemu szwajcarskiego (prawa szwajcarskiego) oraz aktów prawa międzynarodowego ze szczególnym uwzględnieniem ustawodawstwa Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Rozdział III. Treść klauzuli procesowego porządku publicznego w arbitrażu handlowym na gruncie orzecznictwa sądów polskich określa treść tej instytucji prawnej w orzecznictwie sądów polskich. Orzeczenia te, usystematyzowane tematycznie, a następnie chronologicznie, zostały wybrane nieprzypadkowo, gdyż z jednej strony wyznaczają granicę, a z drugiej napełniają treścią pojęcie porządku prawnego w arbitrażu handlowym, jednocześnie weryfikują część z następujących hipotez (część z nich zostanie zweryfikowana już we wcześniejszych częściach pracy):

- 1) klauzula porządku publicznego występująca w arbitrażu handlowym zawiera w sobie zarówno klauzulę materialnego porządku publicznego, jak i klauzulę procesowego porządku publicznego;
- 2) klauzula porządku publicznego jest klauzulą generalną, która nie pokrywa się ze wszystkimi zasadami współżycia społecznego;
- 3) procesowy porządek publiczny (procesowy porządek publiczny *sensu largo*) jest szerszy niż podstawy uchylenia bądź odmowy uznania albo stwierdzenia wykonalności wyroku sądu arbitrażowego, w których zawarta jest klauzula porządku publicznego, w tym klauzula procesowego porządku publicznego (procesowy porządek publiczny *sensu stricto*);
- 4) naruszenie stanu faktycznego podpada, tak jak naruszenie przepisów postępowania, pod naruszenie procesowego porządku publicznego, natomiast naruszenie prawa materialnego podpada pod naruszenie materialnego porządku publicznego;
- 5) niezgodność orzeczenia sądu arbitrażowego ze stanem faktycznym lub ze stanem prawnym stanowi podstawę odmowy uznania albo stwierdzenia wykonalności bądź uchylenia takiego orzeczenia jedynie w sytuacji sprzeczności takiego stanu z klauzulą porządku publicznego;
- 6) elementami orzeczeń sądów polubownych podlegającymi kontroli klauzuli porządku publicznego są zarówno sentencja, jak i uzasadnienie (o ile zostało wydane), natomiast nie jest nim całokształt postępowania przed sądem arbitrażowym, który wchodzi w skład podstaw z art. 1206 § 1 pkt 4 KPC i 1215 § 2 pkt 4 KPC;
- 7) polskie sądy powszechne dokonujące kontroli orzeczeń sądów arbitrażowych w postępowaniach o uznanie i stwierdzenie wykonalności albo uchylenie wy-

roku sądu arbitrażowego stosują jeden porządek publiczny bez rozróżnienia na: krajowy i międzynarodowy bądź regionalny (w tym europejski), czy też ponadnarodowy/transnarodowy/universalny porządek publiczny.

Bezpośrednio w celu określenia treści klauzuli procesowego porządku publicznego w arbitrażu handlowym, a pośrednio także w celu udowodnienia postawionej tezy pracy doktorskiej, posłużyłem się postawieniem wyżej opisanych hipotez, które zebrane łącznie ukształtują obraz tezy głównej.

Uważam, że odmiennie niż w przypadku przesłanek skargi o uchylenie wyroku sądu polubownego, zawartych w art. 1206 § 1 pkt 2 KPC (pozbawienie możliwości obrony swych praw przed sądem arbitrażowym) i art. 1206 § 1 pkt 4 KPC (niezachowanie wymagań co do składu sądu arbitrażowego lub podstawowych zasad postępowania przed tym sądem) a klauzulą porządku publicznego z art. 1206 § 2 pkt 2 KPC, pomiędzy przesłankami zawartymi w art. 1206 § 1 pkt 5 KPC (uzyskanie wyroku za pomocą przestępstwa albo podstawą wydania wyroku był dokument podrobiony lub przerobiony) i art. 1206 § 1 pkt 6 KPC (w tej samej sprawie między tymi samymi stronami zapadł prawomocny wyrok sądu) a klauzulą porządku publicznego z art. 1206 § 2 pkt 2 KPC, zachodzi nie stosunek krzyżowania, a stosunek zawierania. W jakiegokolwiek sytuacji wyczerpującej znamiona art. 1206 § 1 pkt 5 KPC lub art. 1206 § 1 pkt 6 KPC (ze względu na zawieranie się tych przesłanek w ramach klauzuli porządku publicznego) dojdzie więc do naruszenia porządku publicznego.

Na podstawie analogii pogląd o krzyżowaniu się przesłanek można odnieść do spraw o uznanie lub stwierdzenie wykonalności wyroku sądu polubownego, tj. art. 1215 § 2 pkt 2 KPC (pozbawienie możliwości obrony swych praw przed sądem arbitrażowym) i art. 1215 § 2 pkt 4 KPC (niezachowanie wymagań co do składu sądu arbitrażowego lub podstawowych zasad postępowania przed tym sądem) wobec art. 1214 § 3 pkt 2 KPC (klauzuli porządku publicznego).

Zapatorywanie o krzyżowaniu się przesłanek ma zastosowanie także do art. 1206 § 2 pkt 2 KPC i art. 1206 § 2 pkt 3 KPC oraz art. 1214 § 3 pkt 2 KPC i art. 1214 § 3 pkt 3 KPC.

Obecna regulacja może skłaniać do refleksji nad zasadnością wyodrębnienia osobnej przesłanki odmowy uznania i stwierdzenia wykonalności wyroku sądu arbitrażowego oraz uchylenia wyroku sądu arbitrażowego, tj. klauzuli porządku publicznego, a to ze względu na wyszczególnienie rażących naruszeń postępowania w ramach przesłanek zawartych w art. 1206 § 1 pkt 2 KPC, art. 1206 § 1 pkt 4 KPC, art. 1206 § 1 pkt 5 KPC i art. 1206 § 1 pkt 6 KPC wobec art. 1206 § 2 pkt 2 KPC oraz art. 1215 § 2 pkt 2 KPC i art. 1215 § 2 pkt 4 KPC wobec art. 1214 § 3 pkt 2 KPC, jednak wykazany w niniejszej rozprawie podział porządku publicznego na materialny porządek publiczny oraz procesowy porządek publiczny, a procesowego porządku publicznego z kolei na procesowy porządek publiczny *sensu largo* i procesowy porządek publiczny *sensu stricto* oraz wskazanie desygnatów dwóch ostatnich prowadzi do wręcz przeciwnego wniosku o konieczności wyeliminowania przesłanek zawartych w art. 1206 § 1 pkt 5 KPC i art. 1206 § 1 pkt 6 KPC ze względu na to, że ich zakres mieści się w ramach art. 1206 § 2 pkt 2 KPC.

W niniejszej rozprawie wykażę konieczność zmian obecnej regulacji Kodeksu postępowania cywilnego w zakresie przesłanek odmowy uznania i stwierdzenia wykonalności wyroku sądu polubownego oraz uchylenia wyroku sądu polubownego, a także wskażę postulaty *de lege ferenda*, stanowiące remedium dla jej obecnych niekorzystnych skutków w praktyce.

Nadto jak trafnie wskazano w polskiej doktrynie, jeśli „(...) akceptujemy kontrolę merytoryczną wyroku arbitrażowego (choćby jedynie pod kątem poszukiwania naruszeń porządku publicznego), to konieczne jest ustalenie zakresu takiej kontroli – jej intensywności. Inaczej mówiąc, ustalić trzeba, jakie elementy działań arbitrów (postępowania przed sądem polubownym) i ich rezultaty (wyrok, w tym jego uzasadnienia) mogą być przedmiotem badania przez sąd państwowy, gdy ten podejmuje się kontroli wyroku arbitrażowego pod kątem jego zgodności z porządkiem publicznym. Ponadto określić trzeba również przesłanki, od których uruchomienie takiej kontroli jest zależne. W judykaturze i orzecznictwie międzynarodowego arbitrażu handlowego na świecie nie wypracowano konsensusu w tym przedmiocie”⁴. Ze względu na powszechnie akceptowany w polskiej doktrynie pogląd o dualizmie porządku publicznego, pogląd ten należy odnieść także w stosunku do procesowego porządku publicznego.

Kraków, 1 marca 2019 r.

dr Karol Ryszkowski

⁴ M. Zachariasiewicz, w: B. Gessel-Kalinowska *vel* Kalisz (red.), *Diagnoza arbitrażu. Funkcjonowanie prawa o arbitrażu i kierunki postulowanych zmian*, Wrocław 2014, s. 542.